

Орловська І. Г.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії права та міжнародної інформації

Інституту права та суспільних відносин

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ДОСТУП ДО ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню доступу до юридичних (правничих) спеціальностей в умовах проведення реформи вищої освіти. Вибір відповідного напрямку освіти, застосування на практиці здобутих теоретичних знань є основою для підготовки майбутнього представника елітних правничих професій. Розглянуто можливість впливу навчання на якісну професійну діяльність. Звернуто увагу на основні освітні проблеми підготовки фахівців-юристів.

Ключові слова: вища юридична освіта, галузевий стандарт, концепція, правничі професії, фахівець-юрист.

Постановка проблеми. Наявність спеціальних знань і навичок – дві найважливіші риси, що відрізняють професійного юриста від людини, яка просто цікавиться законодавством.

Спеціальні знання з юриспруденції юрист одержує як під час навчання (у вишах II–IV рівнів акредитації), так і шляхом самоосвіти протягом усього життя. Як правило, одержавши спеціальність юриста, фахівець у галузі юриспруденції обирає для себе одну з багатьох юридичних професій: адвоката, слідчого, прокурора, оперативного працівника поліції чи інших правоохоронних органів, судді, нотаріуса, юрисконсульта та ін.

Проте з часом постало глобальне питання якості вищої освіти, яку отримує майбутній фахівець-юрист. Юридична професія завжди була однією з найбільш престижних в Україні й світі. Водночас кроки з реформування юридичної сфери в державі обмежуються галуззю законодавства й перебудовою юридичної практики. Ефективність реформування як у правовій сфері, так і в масштабах усього суспільства безпосередньо залежить від рівня кваліфікації юридичного корпусу держави. Сьогодні насиченість країни кваліфікованими юристами недостатня, а отже, в цих умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а мусить істотно й динамічно впливати на навколишнє середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. У цьому полягає позитивна роль і велика просвітницька місія Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничих професій (далі – Концепція) [1], яку презентували 14 вересня 2016 року під час круглого столу «Модернізація правничої освіти в Україні» Міністр освіти і науки України, голова робочої групи з розробки концепції Лілія Гриневиц і заступник Міністра юстиції України Ганна Онищенко.

Теоретичною основою дослідження стали роботи українських учених-адміністративістів із вивчення різних аспектів доступу до основних юридичних спеціальностей, а саме: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, В.С. Балуха, Ю.П. Битяка, А.І. Берлача, В.М. Бевзенка, І.Лі. Бородіна, А.М. Бірюкова, В.В. Галунька, Ю.Г. Дем'янчука, О.О. Дрозда, А.С. Смельянова,

Р.А. Калюжного, А.Т. Комзюка, В.Т. Комзюка, Т.О. Коломоєць, В.В. Комарова, В.Й. Косенка, М.Й. Курочки, Є.Б. Кубка, П.М. Каркача, Л.В. Сенченко, Л.К. Радзівської, В.Т. Маляренка, С.О. Мосьондза, В.І. Олефіра, О.О. Онищука, Н.В. Безсмертної, С.Г. Пасечника, В.П. Петкова, С.В. П'яtkова, Ю.С. Шемшученка, С.Я. Фурси, Є.І. Фурси та ін.

Новизна дослідження полягає в тому, що питання доступу до основних правничих (юридичних) спеціальностей не розглядалося в умовах майбутньої реформи юридичної освіти. Але ж особливості нашого навчання повністю відбиваються на ставленні студентів, а надалі й фахівців до юридичних (правничих) професій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація вищої юридичної освіти, згідно з Концепцією, зумовлює розроблення принципово нових теоретичних, методологічних та організаційних засад удосконалення системи вищої юридичної освіти. Зміни в системі вищої юридичної освіти в Україні, що впливають на сферу юридичної освіти, вносяться Міністерством освіти і науки одноосібно.

Концепція вдосконалення юридичної освіти містить низку нововведень, зокрема запровадження єдиного кваліфікаційного іспиту для всіх здобувачів юридичної освіти, виділення основних правничих професій, конституційно-правові вимоги до реформування правничої освіти (розуміння фаху правника), стандарти правничої освіти, наведено вичерпний перелік додаткових видів професійної діяльності у сфері права, а також види діяльності, для яких «може бути потрібна» вища правнича освіта.

Згідно зі стандартами правничої освіти, визначено перелік фундаментальних навчальних дисциплін, до якого включено філософію й теорію права, міжнародні стандарти прав людини, право Європейського Союзу, конституційне та адміністративне право і процес, цивільне право і процес, кримінальне право і процес (п. 17 Концепції).

Згідно з п. 25 Концепції, з огляду на значення якісної підготовки правника для суспільства таку підготовку необхідно здійснювати за освітньо-професійною програмою за другим (магістерським) рівнем вищої освіти зі спеціальності «Право» на основі повної загальної середньої освіти, що означає наявність лише двох освітньо-кваліфікаційних рівнів – «бакалавр» і «магістр», а освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст» узагалі відсутній.

Відповідно до означеного проекту реформи, планується навчання за освітньо-професійною програмою за другим (магістерським) рівнем вищої освіти за спеціальністю «Право», що провадиться в очній (денна, вечірня) формі. Однак не визначено форму навчання для першого рівня вищої освіти взагалі. Дозволяється запроваджувати для осіб, які вже здобули вищу освіту за іншими спеціальностями, комбіновану (очну та заоч-

ну (дистанційну)) форму навчання. Отже, ми можемо говорити про здобуття другої вищої освіти, при цьому не має значення, якою в особи була перша вища освіта.

Під час організації різних форм навчання структура, обсяг, зміст і результати освітньо-професійних програм за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти не повинні відрізнятися між собою, що означає повне виконання навчального плану студентів за всі чотири роки навчання, незалежно від того, коли студент розпочав навчання та на основі яких документів.

Також пропонується складання всіма випускниками вищих правничих шкіл (факультетів університетів) Єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальності «Право», замість складання традиційних державних іспитів і/або захисту кваліфікаційних (дипломних) робіт, що має бути комплексним (інтегральним) за своїм змістом і виконувати функцію «доступу до правничої професії» (пп. 34–38 Концепції). Хоча правничі школи можуть проводити зазначені форми контролю якості правничої освіти, але результати їх складання не вплинуть на результати Єдиного державного кваліфікаційного іспиту.

Держава повинна гарантувати дотримання стандарту вищої освіти і стандарту освітньої діяльності шляхом зовнішньої перевірки якості правничої освіти. Результати зовнішньої перевірки якості правничої освіти повинні бути складовою для рейтингового оцінювання правничих шкіл. А це означає, що гірші із правничих шкіл із часом будуть занепадати і як результат зникнуть узагалі. Цікавими є також методи формування зазначеного рейтингу.

Ще однією новачкою варто вважати запропоновану процедуру ліцензування та акредитації вищих правничих навчальних закладів за участі Галузевої експертної ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (пп. 32, 33 Концепції).

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є постійно діючим колегіальним органом, уповноваженим Законом України «Про вищу освіту» на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти [2]. Тобто державні чиновники бажають і надалі диктувати свої умови, що суперечить положенню пп. 6–8 Конвенції, де заявлено: «Професія правника є професійно незалежною і самоврядною»; п. 44 Концепції, в якому задекларована лише «участь правничих шкіл у процесі прийняття рішень щодо змісту правничої освіти». Це означає, що самі рішення ухвалюватимуть органи державної влади та управління?! [3].

Автори Концепції наполягають, що отримання вищої юридичної освіти створює належні передумови для значного підвищення якості освіти випускників правничих шкіл і, відповідно, значного підвищення рівня правничих послуг і рівня правосвідомості в Україні. Пропонується докорінно змінити наявну сьогодні систему допуску до професії адвоката, судді, прокурора й нотаріуса. Також варто зазначити, що не враховується право отримання правничої освіти особою, яка надалі не збирається займатись професійно правничою практикою, а бажає отримати вищу університетську освіту лише для власних цілей і потреб (підприємницької, політичної, наукової чи викладацької діяльності). А це порушує статтю 53 Конституції України: «Кожна має право на освіту» [4]. Крім того, доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту й держава має створити можливості для реалізації цього права [5].

Уважаємо, що такий підхід обмежує право людини на отримання вищої правничої освіти задля саморозвитку й самореалізації в будь-якій сфері життєдіяльності, не пов'язаній безпосередньо з наданням правничих послуг.

Зовсім мало уваги (лише 42 і 43 пункти Концепції) приділено розвитку правничих наукових досліджень як однієї зі складових правової системи держави та реальному запровадженню результатів таких досліджень у практичну діяльність. За такого підходу правничі наукова діяльність у вигляді захисту дисертаційного дослідження залишатиметься лише способом для отримання надбавки до заробітної платні та отримання відповідної посади.

Варто додати, що поза увагою авторів залишилися питання підготовки університетських викладачів правознавства, організації ринку мобільності професорсько-викладацького складу університетів і студентів як у межах України, так і за її межами, самоврядності правничих шкіл, а також потрібно приділити більше уваги такому моменту, як підвищення кваліфікації.

Останнє спрямовується на оволодіння, оновлення й поглиблення працівниками спеціальних фахових, науково-методичних, педагогічних, соціально-гуманітарних, психологічних, правових, економічних та управлінських компетентностей, у тому числі вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду, що сприяє якісному виконанню ними своїх посадових обов'язків, розширенню їхньої компетенції тощо [6].

Такими основними моментами потішила нас Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничих професій. І на завершення варто додати, що на території України є велика кількість вищих навчальних закладів різних форм власності, в яких здійснюється підготовка фахівців-юристів. Саме через це знижується якість отриманої у вищій освіті осіб, які надалі заповнять елітні професії нашої держави. Адже навчальні заклади заради свого існування згодні «навчати» всіх бажуючих за спеціальністю «Право».

Відсутність галузевих стандартів підготовки бакалаврів права й магістрів права, неефективність організації студентських практик, несприйняття вимог болонської системи навчання, застарілі форми державної підсумкової атестації та неузгодженість нормативно-правових актів, які регламентують освітянську діяльність загалом і підготовку фахівців-юристів зокрема, тільки сприяють зниженню якості підготовки фахівців-юристів.

Отже, на основі вищевикладеного хотілося б звернути увагу на таке:

1. Наповнення навчальних планів, адже студенти переважно вивчають дисципліни, які не мають змістовного юридичного сенсу. Водночас не викладаються курси, що спрямовані на оволодіння ними практичних навичок професії юриста. Якість знань і практичних навичок випускників із вищою юридичною освітою не відповідає вимогам практики.

2. З метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України в європейський політичний, економічний і правовий простір і створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі Указом Президента України затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. Основними напрямками культурно-освітньої й науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у Європейський Союз [7].

Інтеграційний процес у відповідних напрямках полягає в упровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у Європейському Союзі. У кінцевому підсумку, такі кроки сприятимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності й інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища [7].

Відповідно до означеного, необхідно максимально наблизити навчальний процес в Україні до вимог Європейського Союзу, щоб випускник-юрист наших навчальних закладів міг би працювати в Україні чи за бажанням у країнах Європи.

3. Здобуття професійної кваліфікації за напрямом «Право» має ґрунтуватися на вільному виборі та глибокому особистому усвідомленні суспільної значущості, гуманістичної спрямованості діяльності фахівця-правника. Таке ставлення до свого професійного вибору може сформуватися в майбутнього юриста лише за умови засвоєння знань про сутність прав і свобод людини, виховання поваги до них, усвідомлення гуманістичних правових ідей, культивування загальнолюдських і національних правових цінностей, що, врешті, спрямовано на подолання правового нігілізму, вироблення розуміння та відповідального ставлення до законності й правопорядку. Тільки на основі цього ми здобудемо кваліфікованого юриста, який надалі буде представником певної правничої професії.

4. Розробити, погодити із зацікавленими державними органами, затвердити галузеві стандарти «бакалавр права» і «магістр права» і тим самим провести чітке розмежування першого та другого рівнів освіти для доступу до відповідних правничих професій

Висновки. Дослідження спрямоване на вивчення та запровадження позитивного досвіду провідних європейських держав у сфері підготовки фахівців-правників, у більшості з яких вищі навчальні заклади забезпечують надання базової юридичної освіти, а професійна спеціалізована освіта набувається в спеціалізованих вищих навчальних закладах. Тільки після цього ми зможемо зробити первинний відбір під час вступу й навчання у вищому навчальному закладі, як результат якісно підготуємо майбутніх представників правничих (юридичних) професій.

Література:

1. Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczija-vdoskonalennya-pravnichoyi-\(yuridichnoyi\)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoyi-osviti.html](http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczija-vdoskonalennya-pravnichoyi-(yuridichnoyi)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoyi-osviti.html).
2. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 36. – С. 23. – Ст. 1070.

3. Сущенко В. Якою має бути вища правнича освіта та доступ до правничої професії? / В. Сущенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/yakoyu-maye-buti-vischapravnichna-osvita-ta-dostup-do-pravnichoyi-profesiyi-notatki-nashpaltah-proektu-.html>.
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти) від 04 березня 2004 р. № 5-рп/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 11. – С. 72. – Ст. 674.
6. Про затвердження Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : Наказ Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України від 24 січня 2013 р. № 48 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 28. – С. 328. – Ст. 984.
7. Семенова А.В. Основи психології і педагогіки : [навчальний посібник] / А.В. Семенова, Р.С. Гурін, Т.Ю. Осипова. – К. : Знання, 2006. – 319 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/category/24/321/86/>.

Орловская И. Г. Доступ к юридическим специальностям в условиях проведения реформы высшего образования

Аннотация. Статья посвящена исследованию доступа к юридическим специальностям в условиях проведения реформы высшего образования. Выбор соответствующего направления образования, применение на практике полученных теоретических знаний являются основой для подготовки будущего представителя элитных юридических профессий. Рассмотрена возможность влияния обучения на качественную профессиональную деятельность. Обращено внимание на основные образовательные проблемы подготовки специалистов-юристов.

Ключевые слова: высшее юридическое образование, отраслевой стандарт, концепция, юридические профессии, специалист-юрист.

Orlovska I. Access legal professions in conditions of higher education reform

Summary. The article studies access to legal specialties in terms of higher education reform. Choosing the area of education, the practical application of theoretical knowledge is the basis for the preparation of the future representative of elite legal profession. We consider the opportunity to influence education quality professional activities. Attention is paid on basic educational problems of training legal professionals.

Key words: higher legal education, industry standards, concept, legal profession, specialist-lawyer.